

*Рябченко В. В.,
аспірант*

Національного авіаційного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦТВО В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ (НА ОСНОВІ ВРАХУВАННЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Анотація. Стаття присвячена розкриттю проблемних питань забезпечення права на справедливий суд у справах про захист права на підприємництво в адміністративних судах на основі врахування правових позицій Європейського суду з прав людини, формулюванню пропозицій щодо вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство. Із цією метою опрацьовано роботи з суміжної проблематики: реалізація права на справедливий суд у адміністративному судочинстві; окремі аспекти захисту прав суб'єктів підприємництва у адміністративних судах. Наголошено про недостатню дослідженість проблематики забезпечення реалізації права на справедливий суд саме у справах про захист прав суб'єктів підприємництва залишилась поза безпосередньою увагою науковців. Визначено, що поширеною проблемою забезпечення права на справедливий суд у справах про захист права на підприємництво в адміністративних судах є надмірний формалізм адміністративних судів при вирішенні процесуальних питань, що знижує доступ до адміністративного суду. Вказане актуальне для розгляду адміністративних позовів не тільки за зверненням приватних суб'єктів, але й за зверненням суб'єктів владних повноважень. Вирішувати вказане проблемне питання запропоновано через закріплення у законодавстві про адміністративне судочинство обов'язку адміністративного суду сприяти використанню учасниками судового процесу своїх процесуальних прав та виконанню ними своїх обов'язків. Із вказаною метою запропоновано внести зміни до частини 1 статті 6 Кодексу адміністративного судочинства України, доповнити її реченням такого змісту: «Суд сприяє учаснику судового процесу у використанні ним своїх процесуальних прав та виконанні своїх процесуальних обов'язків». Перспективним напрямом подальших досліджень визначено вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство в напрямі забезпечення інших складових права на справедливий суд у розумінні пункту 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини, зокрема – щодо оперативності здійснення правосуддя у досліджуваній категорії адміністративних справ.

Ключові слова: право на справедливий суд, право на підприємництво, судовий захист, адміністративний суд, Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини.

Постановка проблеми. Створення умов для здійснення підприємницької діяльності є запорукою належного економічного розвитку держави. Однією з таких умов є ефективний захист прав, свобод та законних інтересів суб'єктів підпри-

ємництва. Зазначена проблематика особливо актуальна щодо захисту від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, рішення яких мають владний характер, а отже невиконання таких рішень спричиняє застосування до правопорушника спеціальних правових засобів, передбачених законодавством (притягнення до зокрема, адміністративної та кримінальної відповідальності). Попри наведене, сьогодні захист прав, свобод та законних інтересів суб'єктів підприємництва характеризується як загальними проблемами (характерними для розгляду усіх адміністративних справ), так і певними специфічними. Так, серед загальних проблем вказується на проблемність визначення у Кодексі адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (далі – КАС України) [1] засобів реалізації права на справедливе судочинство у розумінні п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) від 04.11.1950 р. [2], а також на активізацію наукових досліджень у цьому напрямі протягом останніх років [3, с. 482]. Спеціальні ж проблеми, притаманні саме розгляду справ про захист прав суб'єктів підприємництва, стосуються таких аспектів права на справедливий суд, як доступ до суду (в аспекті апеляційного провадження), а також надання сторонам можливості ефективно представляти свою правову позицію у адміністративному суді.

Стан дослідження. Проблема реалізації права на справедливий суд у адміністративному судочинстві протягом останніх років досліджувалась такими вченими, як: М. Гімон [4] О. Соколенко [3], Ю. Цвіркун [5] та деякими іншими. Окремою групою варто виділити роботи, що стосуються різних аспектів захисту прав суб'єктів підприємництва у адміністративних судах: О. Луніна [6], А. Красовська [7], О. Щербакова [8] та деякі інші. Водночас, проблематика забезпечення реалізації права на справедливий суд саме у справах про захист прав суб'єктів підприємництва залишилась поза безпосередньою увагою науковців.

Метою статті є розкриття проблемних питань забезпечення права на справедливий суд у справах про захист права на підприємництво в адміністративних судах на основі врахування правових позицій Європейського суду з прав людини, формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство.

Виклад основного матеріалу. Однією із складових права на справедливий суд є право на доступ до суду [9, р. 30], що визнається умовою реального забезпечення верховенства права

[10, §§ 76 і далі]. Важливим аспектом доступу до суду є доступ до засобів оскарження судового рішення. У зв'язку із наведеним варто підкреслити наявність певних проблемних питань у судовій практиці.

Так, Другий апеляційний адміністративний суд своєю ухвалою від 22.08.2022 р. у справі № 520/19305/21 повернув апеляційну скаргу на підставі несплати скажником судового збору. Скасовуючи зазначене рішення та приймаючи рішення про необхідність направлення справи до Другого апеляційного адміністративного суду, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду вказав на безпідставність неврахування апеляційним судом того факту, що судовий збір був дійсно сплаченим, а суд апеляційної інстанції, всупереч вимогам закону, не перевіряв надходження судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України [11; 12]. У іншій справі, скасовуючи ухвалу суду апеляційної інстанції та приймаючи рішення про направлення справи до подальшого розгляду до апеляційного суду, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду вказав про неправильність застосування апеляційним судом норм процесуального права, необхідність прийняття рішення про повернення апеляційної скарги, а не про відмову у відкритті апеляційного провадження, що унеможливило подальше звернення до апеляційного суду із тождоюною скаргою. У зазначеній справі мало місце звернення до апеляційного суду із апеляційною скаргою із пропуском встановленого ст. 295 КАС України строку (строк на апеляційне оскарження) та відсутністю клопотання про поновлення цього строку [13].

Як у першому, так і у другому випадках практика апеляційного суду призвела до неможливості реалізації права на апеляційне оскарження без звернення до суду касаційної інстанції.

Необхідно погодитись із висловлюваною К.В. Кравченком позицією, що апеляційне провадження як інститут адміністративного судочинства: є важливим засобом охорони та захисту суб'єктивних прав у публічних правовідносинах засобами адміністративного судочинства; сприяє реалізації соціальних цінностей за допомогою здійснення правосуддя в адміністративних справах; виступає показником дієвості та ступеня реалізації гарантій судового захисту особи [14, с. 192]. Таким чином, інститут апеляційного провадження виступає невідемним елементом національної системи адміністративного судочинства і важливою гарантією реалізації права особи на суд у адміністративному судочинстві.

Зазначені випадки свідчать про, передусім, формалістичне ставлення суддів апеляційних судів до вимог законодавства про адміністративне судочинство. Так, у першому випадку, хоча сторона й мала надати підтверджуючий документ щодо сплати судового збору, але й сам апеляційний суд мав перевірити надходження відповідних коштів до спеціалізованого фонду Державного бюджету України.

У другому випадку апеляційний суд мотивував своє рішення щодо відмови у відкритті провадження у справі відсутністю поважних причин пропуску строку на апеляційне оскарження (п. 4 ч. 1 ст. 299 КАС України), не звернувши уваги на приписи ч. 3 ст. 298 КАС України, відповідно до яких у зазначеному випадку, якщо особа не порушує питання про поновлення процесуального строку, апеляційна скарга підлягає поверненню.

Отже, внаслідок певних недоліків законодавчої техніки, у поєднанні із значним навантаженням, апеляційні суди у окре-

мих випадках, приймають рішення, що сприяють їх розвантаженню за рахунок зменшення кількості апеляційних скарг, що перебувають у їх провадженні. Водночас, подібна практика не відповідає ролі суду у сучасному змагальному процесі, за якою суд має сприяти реалізації сторонами їх процесуальних прав. Зокрема, у справі *Nideröst-Huber v. Switzerland* Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) висловлено позицію про необхідність забезпечення судом інтересів сторін, забезпечення належного відправлення правосуддя [15, § 30].

У частині 1 статті 6 КАС України закріплено обов'язок адміністративного суду керуватись принципом верховенства права при вирішенні справи. Висвітлено керівне положення зазначеного принципу щодо визнання людини та її прав і свобод найвищою цінністю, що має системоутворюючий характер для діяльності держави. У частині 2 зазначеної статті закріплено обов'язок суд застосовувати вказаний принцип з урахуванням судової практики ЄСПЛ. Таким чином, положення, викладені у справі *Nideröst-Huber v. Switzerland* актуальні щодо вирішення процесуальних питань, в тому числі й питань, пов'язаних із відкриттям провадження у суді апеляційної інстанції. Водночас, окреслена судова практика свідчить формалізований характер використання практики ЄСПЛ.

У юридичній науці питання обов'язку адміністративного суду сприяти сторонам у реалізації їх процесуальних прав не отримало широкої уваги науковців. Окремими дослідниками висловлюються позиції щодо забезпечення державою права на звернення до адміністративного суду, таке забезпечення розглядається як обов'язок держави [16, с. 367]. Водночас, автором не приділяється увага щодо зазначеного обов'язку адміністративного суду стосовно процесуальних прав сторони у адміністративній справі.

Право на звернення до адміністративного суду втрачає сенс без можливості отримати судовий захист, а реалізація стороною своїх процесуальних прав може бути охарактеризована як умова такого судового захисту. Тому адміністративний суд як суб'єкт реалізації державної влади має створити умови для належної реалізації сторонами й своїх процесуальних прав, а не тільки права звернення до адміністративного суду. З огляду на викладене, надмірний формалізм з боку адміністративного суду при вирішенні процесуальних питань переходить у поле протиправної діяльності. Водночас, КАС України не містить норми, якою б безпосередньо закріплювався вказаний обов'язок суду. Таким чином, з метою безпосереднього закріплення обов'язку адміністративного суду щодо сприяння учасникам судового процесу у реалізації їх процесуальних прав доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 6 КАС України, доповнивши її реченням такого змісту: «Суд сприяє учаснику судового процесу у використанні ним своїх процесуальних прав та виконанні своїх процесуальних обов'язків».

У науковій літературі протягом достатньо тривалого часу виділяють такий вид звернень до адміністративного суду, як звернення суб'єктів владних повноважень на виконання своїх повноважень. Такі звернення мають бути охоплені цим дослідженням, оскільки адміністративний суд при здійсненні судочинства здійснює захист обох сторін, не тільки позивача, але й відповідача, що виявляється у його обов'язку відмовити у задоволенні адміністративного позову, якщо для його задоволення немає підстав.

А.В. Красовська ще у 2013 році розкрила особливості здійснення адміністративного судочинства у адміністративних

справах про припинення юридичних осіб за адміністративними позовами суб'єктів владних повноважень. Зокрема, під таким позовом вчена розуміє вимогу компетентного органу влади, що висувається у визначених законом випадках, про припинення юридичної особи у разі вчинення нею правопорушення. Вимога висувається з метою припинення правопорушення та запобігання його скоєнню у майбутньому. Субjekтами, уповноваженими на пред'явлення такого позову вчена визначає: органи державної податкової служби, державного реєстратора, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство юстиції України та його уповноважені органи та деяких інших суб'єктів. Характеризуючи правовий статус вказаних суб'єктів як суб'єктів звернення до адміністративного суду, А.В. Красовська вказує про їх звернення на підставі повноважень [7, с. 76, 186, 187], а не прав.

Чинним КАС України передбачено значний перелік адміністративних позовів, що можуть заявлятися суб'єктом владних повноважень та задоволення яких може істотним чином вплинути на здійснення особою права на підприємницьку діяльність: про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (ст. 267); справи за зверненнями податкових та митних органів (ст. 283); про застосування санкцій (ст. 283-1); щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (ст. 284) та деякі інші. Актуальна судова практика свідчить про наявні випадки застосування адміністративними судами формалістичних підходів до вирішення процесуальних питань за позовами вказаних суб'єктів.

Розгляд адміністративних позовів та звернень суб'єктів владних повноважень спрямований на прийняття адміністративним судом обґрунтованого рішення у справі. Суб'єкт владних повноважень, попри своє специфічне становище порівняно із приватною особою, має у адміністративному судочинстві правовий статус сторони, а отже наділяється процесуальними правами та обов'язками аналогічно до приватної особи. З огляду на викладене, вважаємо, що адміністративний суд має обов'язок щодо сприяння реалізації стороною своїх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків незалежно від природи такої сторони – приватна особа чи суб'єкт владних повноважень. Тому окреслені висновки актуальні і щодо розгляда адміністративних справ за зверненнями суб'єкта владних повноважень.

Проведене дослідження надає можливість зробити такі **висновки**.

1. Поширеною проблемою забезпечення права на справедливий суд у справах про захист права на підприємництво в адміністративних судах є надмірний формалізм адміністративних судів при вирішенні процесуальних питань, що знижує доступ до адміністративного суду. Вказане актуальне для розгляду адміністративних позовів не тільки за зверненням приватних суб'єктів, але й за зверненням суб'єктів владних повноважень.

2. Вирішувати вказане проблемне питання доцільно через закріплення у законодавстві про адміністративне судочинство обов'язку адміністративного суду сприяти використанню учасниками судового процесу своїх процесуальних прав та виконанню ними своїх обов'язків. Із вказаною метою доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 6 КАС України, доповнивши її реченням такого змісту: «Суд сприяє учаснику судового про-

цесу у використанні ним своїх процесуальних прав та виконанні своїх процесуальних обов'язків».

3. Перспективним напрямом подальших досліджень є вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство в напрямі забезпечення інших складових права на справедливий суд у розумінні п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, зокрема – щодо оперативності здійснення правосуддя у досліджуваній категорії адміністративних справ.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України* офіційне видання від 09.09.2005 – 2005 р., № 35, / 35-36, 37 /, стор. 1358, стаття 446.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. Урядовий кур'єр офіційне видання від 17.11.2010 – № 215.
3. Соколенко О.Л. Правове регулювання права на справедливе судочинство в Кодексі адміністративного судочинства України та Європейському суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 482–485. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/120.pdf (дата звернення: 13.09.2024 р.).
4. Гімон М.М. Реалізація права на справедливий суд в адміністративному судочинстві України: дис. ... к.ю.н. : 12.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2018. 240 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U002586/> (дата звернення: 13.09.2024 р.).
5. Цвіркун Ю. Європейські стандарти справедливого суду та їх застосування під час вирішення публічно-правових спорів. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 3 (31). С. 76–83. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1438> (дата звернення: 13.09.2024 р.).
6. Луніна О.С. Публічно-правові спори у сфері державної реєстрації як предмет адміністративного судочинства: дис. ... к.ю.н. : 12.00.07 / Національний авіаційний університет. Київ, 2015. 208 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U005935/> (дата звернення: 13.09.2024 р.).
7. Красовська А.В. Особливості адміністративного судочинства у справах про припинення юридичних осіб за позовами суб'єктів владних повноважень: дис. ... к.ю.н.: 12.00.07 / Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2012. 208 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0413U000773/> (дата звернення: 13.09.2024 р.).
8. Щербакова О.Ю. Предмет доказування в податкових спорах: дис. ... к.ю.н. : 12.00.07 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 134 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U006279/> (дата звернення: 13.09.2024 р.).
9. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights Right to a fair trial (civil limb). Updated to 31 August 2023. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_civil_eng (дата звернення: 13.09.24 р.).
10. Case of Zubac v. Croatia, 40160/12, 05/04/2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-181821> (дата звернення: 13.09.24 р.).
11. Ухвала Другого апеляційного адміністративного суду від 22.08.2022 р. у справі № 520/19305/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105850461> (дата звернення: 13.09.24 р.).
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 27.09.2023 р. у справі № 520/19305/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113768116> (дата звернення: 13.09.24 р.).
13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 06.02.2024 р. у справі № 420/17411/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116810027> (дата звернення: 13.09.24 р.).

14. Кравченко К.В. Процесуальний порядок апеляційного оскарження в адміністративному судочинстві: дис. ... доктор філософії: 081 – Право. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2021. 250 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0822U100485/> (дата звернення: 13.09.2024 р.).
15. Case of Nideröst-Huber v. Switzerland, 18990/91, 18/02/1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58199> (дата звернення: 13.09.24 р.).
16. Осіпов Ю.В. Правова природа права на звернення до адміністративного суду в контексті співвідношення його з конституційним правом на судовий захист. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 364–368. URL: (дата звернення: 16.09.2024 р.).

Riabchenko V. Ensuring the right to a fair trial in cases of protection of the right to entrepreneurship in administrative courts (based on taking into account the legal positions of the European Court of Human Rights)

Summary. The article is devoted to the disclosure of problematic issues of ensuring the right to a fair trial in cases on the protection of the right to entrepreneurship in administrative courts based on taking into account the legal positions of the European Court of Human Rights, formulating proposals for improving the legislation on administrative proceedings. For this purpose, works on related issues were elaborated: implementation of the right to a fair trial in administrative proceedings; certain aspects of the protection of the rights of business entities in administrative courts. It was emphasized that the problems of ensuring the realization

of the right to a fair trial were insufficiently researched, especially in cases about the protection of the rights of business entities, which remained out of the direct attention of scientists. It was determined that a common problem of ensuring the right to a fair trial in cases of protection of the right to entrepreneurship in administrative courts is the excessive formalism of administrative courts in resolving procedural issues, which reduces access to the administrative court. This is relevant for consideration of administrative lawsuits not only by private subjects, but also by subjects of authority. It is proposed to solve this problematic issue by enshrining in the legislation on administrative proceedings the duty of the administrative court to facilitate the use of procedural rights by the participants in the judicial process and the performance of their duties by them. For this purpose, it is proposed to amend Part 1 of Article 6 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, to supplement it with the following sentence: "The court assists the participant in the legal process in using his procedural rights and fulfilling his procedural obligations." The improvement of the legislation on administrative proceedings in the direction of ensuring other components of the right to a fair trial in the sense of paragraph 1 of Article 6 of the European Convention on Human Rights is defined as a promising direction for further research, in particular, regarding the efficiency of the administration of justice in the studied category of administrative cases.

Key words: the right to a fair trial, the right to entrepreneurship, judicial protection, administrative court, the European Court of Human Rights, the European Convention on Human Rights.